

PLATO

Platform Opleiding, Onderwijs en
Organisatie B.V.

Universiteit Leiden

To *Behave* or not to *Behave*?

Een evaluatieonderzoek naar het gedragscodeprogramma 'Zo gaat dat hier: *Behave!*' voor de onderbouw van het Voortgezet Onderwijs.

Samenvatting

Leiden, mei 2010

Opdrachtgever: WODC (Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum)
Ministerie van Justitie

Onderzoekers: PLATO (Platform Opleiding, Onderwijs en Organisatie BV)
Universiteit Leiden:
Mw. drs. I.C.M. Tönis
Dhr. drs. H. Smit
Dhr. drs. J.S. de Zoete
Dhr. dr. J.A. van Lakerveld

Begeleidingscommissie: Dhr. prof. dr. W.M.M.H. Veugelers (Universiteit voor Humanistiek)
Dhr. dr. F.W. Beijaard (WODC, Ministerie van Justitie)
Mw. mr. S.K. van Gelderen (Ministerie van Justitie)
Dhr. drs. F.X. Goossens (Trimbos Instituut)
Mw. drs. M.I. de Lange (Nederlands Jeugdinstituut)
Dhr. dr. G.M. Weijters (WODC, Ministerie van Justitie)

Samenvatting

Aanleiding en achtergrond

In opdracht van het WODC van het Ministerie van Justitie heeft PLATO (Platform Opleiding Onderwijs en Organisatie BV) van de Universiteit Leiden een onderzoek uitgevoerd naar de werking en effecten van het programma *Behave*. Dit gedragscodeprogramma voor de onderbouw van het Voortgezet Onderwijs is in 2008, met financiële ondersteuning van het Ministerie van Justitie, ontwikkeld door Codename Future, een uitgeverij van methoden en materialen voor onderwijsondersteuning in het Voortgezet Onderwijs. De ontwikkeling en uitvoering van *Behave* vloeit voort uit het 'Programma Geweld' (2008).

Het doel van *Behave* is het ontwikkelen van sociale competenties en prosociaal gedrag bij leerlingen uit de onderbouw van het Voortgezet Onderwijs (VMBO, Havo en VWO) om zo ongewenst gedrag in en buiten school tegen te gaan en op de langere termijn positieve gedragsverandering te bewerkstelligen. Leerlingen worden hierbij gestimuleerd gezamenlijk een gedragscode op te stellen en zelf een actieve bijdrage te leveren aan het verbeteren van hun eigen leefomgeving. Een eerste beoordeling van het programma *Behave* in termen van de mate waarin het programma in theorie effectief of veelbelovend zou kunnen zijn, is in 2009 uitgevoerd door het SCO-Kohnstamm Instituut. De belangrijkste uitkomst van deze beoordeling is dat het programma in theorie een aantal werkzame elementen bevat, maar dat het ontbreekt aan een duidelijke vertaling van deze theoretische principes naar de feitelijke uitvoering van het programma.

Onderzoeksvragen

De evaluatie bestaat uit vier componenten met elk één hoofdvraag:

- *Contextevaluatie*: In welke context is het programma uitgevoerd?
- *Procesevaluatie*: Hoe en met wie is het programma *Behave* uitgevoerd?.
- *Productevaluatie*: Wat zijn de resultaten van *Behave* op deze scholen en voor deze leerlingen?
- *Beoordeling*: Hoe kan op basis van de proces-, product- en contextevaluatie de kwaliteit en effectiviteit van het programma worden beoordeeld?

Iedere hoofdvraag is onderverdeeld in meerdere deelvragen.

Dataverzameling en - analyse

Voor het verzamelen van data zijn op drie momenten vragenlijsten afgenomen bij leerlingen, docenten en het OOP: vlak voor de uitvoering van *Behave* op de scholen (nulmeting), ongeveer één week na afloop van het programma (éénmeting) en acht weken na afloop van het programma (herhalingsmeting). Daarnaast zijn op deze momenten ook interviews gehouden met leden van het management. Andere methoden van dataverzameling waren een documentenstudie, interviews met medewerkers van Codename Future, en een miniconferentie voor de in het onderzoek betrokken scholen. Met behulp van een meerniveau-analyse konden effecten zichtbaar worden gemaakt op leerling-, klassen- en schoolniveau.

Onderzoeksresultaten

Contextevaluatie: In welke context is het programma uitgevoerd?

De scholen die deelnamen aan het onderzoek hadden allemaal al gedragsregels. Gedrag en het maken van afspraken over gedrag is een belangrijk onderdeel van het schoolbeleid. Naast schoolregels komt dat in de praktijk tot uitdrukking in gesprekken tussen stafleden, reactief optreden bij ongewenst gedrag, trainingen voor docenten en projecten zoals *Behave*.

De beginsituatie van de leerlingen met betrekking tot sociale opvattingen, gedrag, klassen- en schoolklimaat laat zien dat leerlingen ongewenst gedrag als een probleem zien, maar niet altijd als een probleem dat hen ook aangaat. Er kan worden vastgesteld dat leerlingen zich wel bezorgd opstellen, maar nog niet behulpzaam. Het klassenklimaat en het schoolklimaat worden enigszins tot behoorlijk positief beoordeeld. De leerlingen zijn enigszins tevreden over de manier waarop leerlingen in hun klas met elkaar omgaan. Over de omgang tussen leerlingen en docenten in de klas zijn ze gemiddeld behoorlijk tevreden.

Procesevaluatie: Hoe en met wie is het programma *Behave* uitgevoerd?

Het programma is uitgevoerd in 80 klassen (1879 leerlingen) verdeeld over 26 scholen. De controlegroep bestond uit 32 klassen (828 leerlingen). *Behave* werd meestal uitgevoerd in het eerste of tweede leerjaar (86% van alle klassen) en veel vaker op het VMBO (71%) dan op de HAVO of het VWO (29%).

Er zijn verschillende varianten van *Behave* uitgevoerd. Op de helft van de scholen werd een projectdag uitgevoerd of werd het programma geïntegreerd in vak- of mentorlessen. Op een paar scholen is *Behave* uitgevoerd in de vorm van een projectweek.

De omvang in uren was op alle scholen beperkt (4-16 lessen) en de looptijd varieerde van 1 dag tot 10 weken. Welke stappen precies zijn uitgevoerd is op basis van de verkregen gegevens niet goed te zeggen. Er zijn duidelijke aanwijzingen dat *Behave* op veel scholen niet is uitgevoerd zoals de bedoeling was. Ook voldoet de uitvoering vaak niet aan de criteria van de minimumvariant. Het vermoeden bestaat daarom dat op sommige scholen iets is uitgevoerd wat niet *Behave* kan worden genoemd. Deze lage programma-integriteit heeft waarschijnlijk een negatieve invloed op de uitkomsten van het programma.

Op de scholen bestond onder het management, de direct betrokken docenten en het Onderwijs Ondersteunend Personeel (OOP) voldoende draagvlak voor de uitvoering van het programma *Behave*. Er waren op de meeste scholen echter maar weinig mensen betrokken bij de beslissing om het programma uit te gaan voeren. De respondenten gaven aan dat inzet door docenten en leerlingen, een goede organisatie/logistiek en een brede inzet en continuïteit belangrijke voorwaarden zijn voor het succesvolle verloop van het programma. Achteraf terugkijkend op het programma is in hun optiek enigszins tot behoorlijk aan die voorwaarden voldaan. De bevindingen uit dit onderzoek sluiten niet altijd bij die positieve beleving aan.

De speciale docententraining die door Codename Future op de scholen werd aangeboden, werd door ruim driekwart van alle docenten gevolgd. De training werd enigszins tot behoorlijk nuttig

gevonden door de direct betrokken docenten de managers. Op een aantal scholen waren ook negatieve geluiden te horen over de ondersteuning door Codename Future. Volgens sommige respondenten schoot de logistieke/organisatorische ondersteuning soms tekort.

Leerlingen vinden het behoorlijk belangrijk dat er op hun school aandacht wordt besteed aan het thema gedragsregels en gedrag. Desondanks waren ze tijdens de activiteiten van *Behave* maar enigszins gemotiveerd en vonden ze het programma maar enigszins leuk en leerzaam. Die beoordeling nam in de loop van de tijd zelfs nog iets af.

Docenten en managers zijn respectievelijk enigszins en behoorlijk tevreden over de uitvoering van het programma. Over de inhoud van *Behave* zijn beide groepen gemiddeld behoorlijk tevreden. In tegenstelling tot die van de leerlingen neemt de gemiddelde beoordeling voor beide groepen op beide aspecten wat toe van de éénmeting naar de herhalingsmeting, maar de verschillen zijn niet significant.

Productevaluatie: Wat zijn de resultaten van Behave op deze scholen en voor deze leerlingen?

Op 25 van de 26 scholen is een gedragscode is opgesteld en vastgelegd op papier. Op één school bleef dat onduidelijk. De leerlingen vonden de door henzelf ontwikkelde gedragscode maar enigszins bruikbaar, maar gaven wel aan het belangrijk te vinden dat iedereen in de klas zich eraan houdt. In de loop van de tijd wordt die beoordeling minder positief.

De opgestelde gedragscodes voldoen in het algemeen onvoldoende aan de voorwaarden voor een goede gedragscode. De code gaat niet altijd over concreet gedrag en er worden zelden afspraken gemaakt over de handhaving ervan. Daarnaast was er over het algemeen weinig aandacht voor het creëren van draagvlak en de borging van de code op de lange termijn. Na afloop van het programma waren *Behave* en de opgestelde gedragscode meestal geen onderwerp van gesprek meer in de klas.

Behave beoogt de sociale competenties van leerlingen verder te ontwikkelen. Sociale competenties bestaan uit verschillende componenten, zoals kennis, opvattingen en concreet gedrag en kunnen zich ook uiten op deze niveaus. In dit onderzoek zijn de sociale opvattingen van leerlingen achterhaald met een sociale opvattingentest. Voor het achterhalen van veranderingen in gedrag is een vragenlijst ontwikkeld voor het achterhalen van concreet gewenst en ongewenst gedrag. Aangezien bij *Behave* de nadruk ligt op bewustwording en niet zo zeer op kennis, is in dit onderzoek geen kennistoets ingezet.

Eventuele veranderingen in sociale opvattingen van leerlingen en hun concrete gedrag zullen uiteindelijk ook moeten resulteren in een algemene verbetering van het klassen- en schoolklimaat. Hiervoor is een instrument gebruikt, gebaseerd op een vragenlijst van Lickona en Davidson (2003).

Uit het onderzoek blijkt dat de sociale opvattingen van de leerlingen zich niet verder hebben ontwikkeld en dat ook hun concrete gedrag niet is verbeterd. Er werd geen afname gevonden van ongewenste gedragingen noch een toename van gewenst gedrag. Ook waren zij na afloop van het programma niet meer dan daarvoor bereid om in te grijpen bij het zien van ongewenst gedrag. Ook bij andere respondentgroepen (managers, docenten en het OOP) is de beoordeling dat leerlingen nauwelijks ander gedrag vertonen.

Direct betrokken docenten en managers hadden bij de start van het onderzoek de verwachting dat bij de leerlingen vooral effecten op het niveau van bewustwording zouden worden bereikt. Veranderingen in gedrag verwachtten zij in zeer beperkte mate. De managers zijn achteraf zelf van mening dat de beoogde doelen enigszins zijn gehaald. Dit sluit niet aan bij de hierboven beschreven effectmaten, namelijk dat er geen enkele verandering is waar te nemen.

Ook kon in deze evaluatie niet worden aangetoond dat *Behave* een positieve bijdrage heeft geleverd aan het klassen- of schoolklimaat. Leerlingen waren enigszins tevreden over de manier waarop leerlingen met elkaar omgaan in de klas en in de school en behoorlijk positief over de omgang tussen docenten en leerlingen. Daarbij is wel een duidelijke afname te zien in de loop van de tijd. Er zijn hierbij geen verschillen gevonden tussen de experimentele groep en de controleklassen. De beoordeling door de docenten sluit aan bij die van de leerlingen.

Beoordeling: Hoe kan de kwaliteit en effectiviteit van het programma worden beoordeeld?

Uit het onderzoek komt duidelijk naar voren dat *Behave* op veel scholen niet zo is uitgevoerd als de bedoeling was en dat de uitvoering vaak niet voldoet aan de minimumvariant. Daarbij moet worden opgemerkt dat concrete richtlijnen voor het inzetten van onderdelen en de didactische uitvoering daarvan niet of nauwelijks in de methodiek beschikbaar zijn.

De lage programma-integriteit draagt ertoe bij dat de doelen van het programma niet worden bereikt. Het programma, zoals het nu is uitgevoerd, is niet of nauwelijks van invloed op de ontwikkeling van sociale competenties, prosociaal gedrag en het klassen- en schoolklimaat.

Hoewel het programma in opzet sterk is op het vlak van motivatie, werkvormen en flexibiliteit, constateren de onderzoekers veel zwakke punten. Het programma biedt in de praktijk te veel variatie in inhoud en uitvoering en de professionalisering is onvoldoende gericht op hoe het programma in didactisch opzicht moet worden uitgevoerd. Er is bijvoorbeeld weinig aandacht voor het proces van gedragscodeontwikkeling en hoe leerkrachten dat kunnen begeleiden. Voorts lijkt de uitvoering van *Behave* een tamelijk geïsoleerde activiteit. Er is geen sprake van een schoolbrede benadering, er wordt nauwelijks aandacht besteed aan het creëren en onderhouden van draagvlak en impact van het programma. Ten slotte is de omvang en de looptijd van het programma in de praktijk te beperkt om resultaten te bereiken.

Indien *Behave*, mede op basis van dit onderzoek verder wordt ontwikkeld, heeft PLATO een aantal adviezen. Allereerst wordt aangeraden om de programma-integriteit te verbeteren. Voor dit doel kunnen de volgende concrete maatregelen worden getroffen:

- het afbakenen en beschrijven van varianten (onder andere doelen, werkwijze, leeractiviteiten);
- de training van docenten meer richten op het pedagogisch-didactisch handelen;
- het ontwikkelen van een praktische handleiding voor docenten, waarin onder andere duidelijk is aangegeven hoe het proces van gedragscode-ontwikkeling verloopt en hoe docenten dat proces kunnen begeleiden.

Andere adviezen zijn:

- het uitbreiden van de minimale omvang en looptijd van het programma;
- het bevorderen van een schoolbrede benadering in de vorm van concrete voorstellen voor maatregelen en activiteiten;

- expliciet aandacht besteden aan het bevorderen van draagvlak en impact. Bij voorkeur krijgt dit een structurele plek in alle fasen van het programma: planfase, voorbereiding, uitvoering en borging van het proces

De scholen vinden het belangrijk om blijvend aandacht te besteden aan gedrag en gedragsregels, maar ze zijn er minder zeker van of dat door middel van het programma *Behave* moet gebeuren. Op meer dan de helft van de scholen zijn er plannen om *Behave* volgend jaar een tweede keer uit te voeren. Die plannen zijn gemiddeld behoorlijk concreet. Dat *Behave* perspectief heeft om door scholen te worden ingezet, wil niet zeggen dat er perspectief is op het bereiken van de doelen met dat programma. Hiervoor zal een forse ontwikkelslag moeten worden gemaakt